

Litteratur.

Johs. Ridder: Landbrugets produktionsøkonomi og driftsforhold.

Udgivet af Landhusholdningsselskabet. 149 sider.
Pris 8,50 kr. Indb. 10,50 kr.

Blandt den snart omfangsrige litteratur, der behandler landbrugets forskellige grene, har bøger om den egentlige produktionsøkonomi været sjældne. Det er forståeligt, for det er ulige vanskeligere at vejlede i spørgsmål, hvor udgangspunktet er så omskifteligt, påvirket af vejr og priser og forskellige driftsforhold, som landbrugets produktionsøkonomi nu engang er.

I den foreliggende bog har forstander *Johs. Ridder*, Det landøkonomiske Driftsbureau, taget den opgave op at give vejledning på grundlag af sine rige erfaringer på det pågældende område, og han har gjort det på en måde, så der virkelig er noget at hente for alle, der tumler med driftsmæssige problemer.

Vejledningen er i første række udarbejdet for den landmand, der har de praktiske problemer inde på livet. Det betyder dog ikke, at forstander Ridder konsekvent undlader omtale af teoretiske love for produktion og økonomi, men det er gjort på en måde, så enhver kan følge med deri, bl. a. fordi alle vanskeligere spørgsmål er belyst ved praktiske eksempler.

Der kan ikke her gives en udtømmende redegørelse for, hvad bogen omhandler. Dog skal nogle enkelte afsnit nævnes.

Indledningsvis behandles produktionsfaktorerne, hvis hovedgrupper almindeligt betegnes ved: Jord, arbejde og kapital. Ved sidstnævnte forstås mere eller mindre varige produktionsmidler som bygninger, besætning, maskiner o. s. v. Det at drive rationelt landbrug er i virkeligheden at få alle disse produktionsfaktorer til at samvirke på den mest hensigtsmæssige måde i hvert enkelt landbrug. Og det er en stor kunst.

I denne sammenhæng kommer forfatteren ind på visse spørgsmål, som normalt kaldes »teoretiske«. Det gælder således intensitetsproblemer, spørgsmålet om den økonomiske virkning, når en produktion udvides ved stigende indsats af et bestemt produktionsmiddel, f. eks. gødning. Det er belyst ved et udmærket eksempel, hvor man også bliver erindret om loven om det aftagende merudbytte og den økonomiske grænse.

I bogen gives tillige en oversigt over de mere almindeligt kendte forhold, som øver indflydelse på produktionsøkonomien, bl. a. priserne. Et særligt afsnit omhandler driftsøkonomien, hvor der gøres rede for kapitalforhold, bruttoudbytte, omkostninger og rentabilitetsmål.

Ændringer i driftsplan og driftsform vil altid være aktuelle spørgsmål for en landmand. Det sørger prisbevægelserne eller andre ændrede produktionsvilkår for, f. eks. arbejdskraften og anvendelsen af nye, tekniske hjælpemidler. Overgang til kvægløs drift i disse år er resultatet af ændrede produktionsvilkår, arbejdsmæssige såvel som økonomiske, og der må gå alvorlige og indgående overvejelser forud for en så vidtrækkende beslutning. Til støtte for sådanne overvejelser har bogen nogle afsnit om bedriftens organisation, herunder driftsgrenenes indbyrdes afhængighed, om kalkulationer og udarbejdelse af budget, afsnit, hvor der gøres udstrakt brug af den vejledning, der kan udledes af driftsregnskaberne. I bogen gives eksempler på, hvordan der bør kalkuleres, f. eks. når en bygmark erstattes af raps, og når man vil undersøge de økonomiske virkninger af udvidet grovfoderforbrug.

Spørgsmål som rationalisering og mekanisering har fået en omtale, der står i forhold til deres store betydning, arbejdsmæssigt og økonomisk. Særlig interessant vil det for mange være at læse afsnittene om besiddelse og brugsforhold samt overtagelse af landejendom. Det gælder ikke mindst de unge, der stiler mod egen bedrift. — Når der ved ejendomsvertagelse skal disponeres over langt større midler end før, skyldes det ikke prisstigningen alene, men tillige, at en større del af købesummen nu må præsteres kontant, nemlig næsten 50 pct.

mod ca. 30 pct. før krigen. Også ved forpagtning af en nøgen gård skal der forholdsvis større midler til end før, idet løssøreværdien i forhold til hele landbrugskapitalen er steget fra godt $\frac{1}{5}$ før krigen til ca. $\frac{1}{3}$ nu. Med de ret ringe forpagtningsmuligheder må flertallet af unge, der vil have eget landbrug, indstille sig på køb af en ejendom, hvis størrelse og pris passer til de forhåndenværende midler.

Et afsluttende afsnit er kaldt »Den unge landmand« — et usædvanligt emne i en bog om produktions- og driftsøkonomi. Dog, når man har læst det, finder man det helt i sin orden, at det er medtaget, fordi den unge landmands indstilling, uddannelse og dygtighed på længere sigt er afgørende for, hvor langt der kan nås med hensyn til produktionsfaktorernes udnyttelse.

Driftsbureauet har foretaget en undersøgelse til belysning af uddannelsens indflydelse på driftsresultatet, og dens resultat meddeles i dette afsnit. I undersøgelsen indgik 373 ejendomme, der inddeltes efter brugernes skoleuddannelse, og ved at sammenholde de forskellige gruppers forrentningsprocent fandt man — med almindelig skolegang som udgangspunkt — at et højskoleophold forøgede forrentningsprocenten med 0,6, medens et landbrugsskoleophold satte den op med 1,0.

Særlig bemærkelsesværdigt er det, at i den gruppe, hvor brugerne havde været både på højskole og landbrugsskole, lå forrentningsprocenten endog 2,1 højere end i gruppen, hvis brugere kun havde fået almindelig skolegang.

Man skal næppe drage vidtgående slutninger på grundlag af en sådan undersøgelses resultater, men det er interessant derved, at den viser en tendens, som utvivlsomt er rigtig.

Forstander Ridders bog er ikke en af den slags, man hurtigt bliver færdig med, dertil er stoffet for koncentreret, men for dem, der interesserer sig for landbrugets produktionsøkonomiske og driftsmæssige problemer, er der både vejledning og stof til eftertanke. Den er en virkelig berigelse af vor landbrugslitteratur.

C. A. K.

Fridlev Skrubbeltrang: Den danske husmand, husmænd og husmandsbevægelse gennem tiderne. I. del.

Udgivet af De samvirkende danske Husmandsforeninger i anledning af de provinsielle samvirkseheders 50 års jubilæum. 323 sider.

Det danske Forlag, 1952.

Der er tidligere skrevet adskillige større og mindre bøger og afhandlinger om husmandsbruget og husmandsbevægelsen. Forfatteren nævner i sit forord »Den danske husmand« af C. Th. Zahle, *Jeppesen Drusebjerg*: Husmandsbevægelsens historie gennem 25 år«, *Jørgen Pedersen*: »Husmandsbruget« og flere; men dette, som skulle omfatte husmandsbevægelsen som helhed, er så første bind af en samlet fremstilling, og det behandler tiden fra fællesskabets tid til 1910, da det første landsstævne fandt sted i Odense og et fælles program for hele bevægelsen blev vedtaget. Andet bind skal så føre udviklingen op til nutiden.

Man har ønsket en samlet fremstilling af en historiker, som tidligere har syslet med disse forhold (*Skrubbeltrang*: Husmand og Inderste 1940), og det kan mærkes helt igennem, idet husmændenes forhold er set i forbindelse med tidsforholdene, særlig i landbruget, og udviklingen i forhold til andre samtidige bevægelser.

Dette fremgår også af overskrifterne til de 9 afsnit, hvori fremstillingen er delt. Det begynder med Husmændene i fællesskabstiden, fortsætter med De store landboreformer og husmændene, Fra englænderkrigens tid til stænderforsamlingerne, Bondebevægelse og husmandsreformer, Småbruger og landarbejder i den store kornsalgsperiode, Husmandssagen i en brydningstid, Husmandsbevægelsens forudsætninger, Statshusmandsloven, Husmandsbevægelsen i gennembrudstiden, Samlingen om store opgaver og slutter med en omtale af landsorganisationen.

Af kildeangivelserne og af selve fremstillingen fremgår, at forfatteren har udnyttet vistnok alle de kilder, der kunne være tale om. Men spørgsmålet er så, om der deraf er formet en læseværdig bog? Jeg vil tro, at enhver, der ønsker at for-

stå, hvorledes husmændene, der jo udgør over halvdelen af Danmarks jordbrugere, er nået frem til det standpunkt, husmandsbruget nu indtager, vil finde bogen fuld af interesse. Det gælder såvel de første som de senere afsnit.

Husmændene har jo nemlig altid spillet en rolle, de har udfyldt en plads i det samlede landbrug. De har levet under trykkende kår, de har været mere ovenpå, for eksempel i voredskabets og stavnsbåndets tid, hvor mange forfattere skildrer dem som bondens udsugere, »vandbier udi staten«, der lånte bønderne penge til ågerrenter, og senere som plaget af hoveri, da bønderne var bleven frigjort, indtil de ved den fri forfatnings tilblivelse for 100 år siden blev fri for de værste og mest trykkende forhold. De forskellige afsnit kan forekomme mere og mindre interessante efter læserens indstilling. Jeg vil nævne enkelte.

Husmændenes boliger og erhverv i den ældre tid.

I alle landsdele fandtes der en del jordhytter; men det almindelige var dog huse med lerklinede vægge mellem stolper, der enten var sat direkte i jorden eller støttede på kampesten. Der var i regelen kun 3 rum: Stue, køkken og kammer. Endnu i 1600 havde de færreste skorsten og jernkakkellovn. De fleste huse var på 4 eller 6 fag eller 10—15 alens længde og meget smalle.

Mange husmænd var håndværkere. »Ingen håndværksmand må bo på landsbyen«, sagde »Danske lov«, undtagen grovsmede, tømmermænd, bødkere, teglbrændere, pottemagere, som gøre sorte potter, hjulmænd, murmestere, skindere, vævere, som væve vadmel, blå og hampelærred, skræddere, som sy vadmel, og de skomagere, som sy bøndersko«. Det var jo nu ikke så lidt. — Men til at betale skat opgav de i regelen, at de kun var husmænd. Derfor kunne det nok hænde, f. eks. at de skrædderlærte arbejdede også for godsejer, forpagter, præst og degn. — I Jylland lavede de også dengang træsko.

Husmændene havde også husdyrhold. Af ekstraskattelister fremgår, at halvdelen af husmænd havde en hest, alle havde en ko, adskillige 2 eller flere, og som regel 4—5 får, svin sjældnere.

Grundlaget for dette var den, også for husmænd, der ikke selv havde jord, overalt anerkendte »græsningsret«. Men landbruget var i almindelighed kun bierhverv. I øvrigt arbejdede de mest for gårdmændene. Ved år 1700 var en karleløn 10—12 rigsdaler om året, og daglønnen 8—12 skilling. På egen kost kunne en husmand i 20 dage tjene en tønne rug, på 15 en tønne byg. I ældre tid var det almindeligt at lønne en karl med »lønnesæd«, d. v. s. sæd at så på gårdmandens mark. 1655 hedder det, at en voksen karl i årsløn kan tilkomme 4 skæpper rugsæd, 5 skp. bygsæd, 6 skp. havre, 2 par sko, 5 alen hørlærred til en skjorte, kramlærred for 2 mark, 10 alen vadmel og 6 sletdaler i rede penge eller mere. Det kunne tit give mere end rede penge; men godsejerne var bange, det var til skade for bønderne, og fik det forbudt.

Dette som eksempel. En ting, der styrker interessen ved læsningen, er, at der jævnlig indskydes små stykker i petit, hvor oplysende eksempler fremdrages, eller et særligt forhold forklares. I øvrigt gennemgås husmændenes forhold under vornedskabet og i tiden før landboreformerne: *Peder Hansens* og *Rasmus Sørensens* arbejde for ophævelse af det husmandshoveri og andre byrder, der fulgte efter bøndernes frigørelse o. s. v. Bogen er ikke hurtig læst; men for hver gang man går videre, finder man ny interessante oplysninger.

Bogen vil sikkert vise sig at være et standardværk og vil have en sikker plads i alle folkebiblioteker.

Jens Nielsen, Borris.